

Narracje nieantropocentryczne

Opowieści zwierząt, maszyn i przedmiotów we współczesnej prozie polskiej

STRESZCZENIE

Epoka antropocenu i narastająca w niej destabilizacja środowiska naturalnego przekładają się na upadek klarownych dychotomii człowiek–zwierzę, kultura–natura, sztuczne–naturalne, organiczne–nieorganiczne. Zgodnie z wnioskami płynącymi z prac Donny Haraway, Brunona Latoura, Rosi Braidotti, Jane Bennett, Timothy’ego Mortona głęboka współzależność ludzkich i nie-ludzkich elementów świata prowadzi dziś do podważenia paradygmatu antropocentrycznego separującego człowieka, a zarazem wytworu jego wyobraźni, od czynników pozaludzkich. Tym samym wyłania się alternatywny porządek heterarchiczny, w którym zwierzę, roślina, wirus, klimat, technologia, rzeczy przestają być biernym tłem historii, ale dynamicznie kształtują jej tory.

Celem niniejszej rozprawy doktorskiej jest przeanalizowanie wybranych egzemplifikacji ze współczesnej prozy polskiej, które — w koncepcji autorskiej oraz na różnych poziomach struktury tekstu narracyjnego — prezentują perspektywę nieantropocentryczną. Kolejnym celem pracy jest rozszerzenie i uzupełnienie polskich badań literaturoznawczych nad nie-ludzkimi poetykami. Środowiskowi, biologiczni i nieożywieni aktorzy ujawniają w analizowanych fikcjach swe sprawcze działanie jako protagoniści, relacyjne przestrzenie, narratorzy, tym samym aktywnie współtworząc literackie opowieści.

Swoje rozważania w dysertacji wpisuję w formującą się subdyscyplinę ekonarratologiczną, określaną także nieantropocentryczną teorią narracji, poszukując tym samym odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania z zakresu fabuł więcej-niż-ludzkich. Po pierwsze, namysłowi zostaje poddana możliwość współuczestniczenia w pozaludzkim doświadczeniu wytwarzana przez literaturę, a po drugie w studiach przypadku zastanawiam się, w jaki sposób różnorodne elementy diegetyczne (narrator, perspektywa, postaci, wydarzenia, miejsce, czas etc.) dynamicznie adaptują się do specyficznej natury poszczególnych nie-ludzkich podmiotów.

Rozdział pierwszy, *W poszukiwaniu Innych (w) opowieści*, nakreśla fundament teoretyczny pracy. Wychodząc od zagadnień antropocenu oraz wzajemnego napędzania się kryzysu wyobraźni i katastrofy ekologicznej — co problematyzuje ekokrytyka wraz z ustaleniami jej pioniera, Lawrence'a Buella — ukazana zostaje rola i postać formujących się dziś opowieści. W oparciu o prace Davida Hermana, Marka Caracciola czy Erin James przybliżam nową subdyscyplinę ekonarratologiczną, która wyrasta na styku postklasycznej teorii narracji oraz badań ekokrytycznych, posthumanistycznych czy *animal studies*. Nurt zostaje zarysowany na tle korespondujących z nim teorii wraz z omówieniem analityczno-interpretacyjnego potencjału obranej metodologii.

W rozdziale drugim, *Formy nie-ludzkie*, uwaga skupia się na sprzężeniu elementów poetyki nieantropocentrycznych tekstów z konkretnymi reprezentantami: zwierzęciem, rośliną, ziemią. Podjęte zostają wątki przemieszczeń pomiędzy osobami gramatycznymi narratora w *Szczurze* Andrzeja Zaniewskiego, roślin jako wydarzeń fabularnych w *Zielonych Dzieciach* Olgi Tokarczuk oraz geologicznego rozszerzenia perspektywy czasoprzestrzennej w *Drachu* Szczepana Twardocha.

W rozdziale trzecim, *Poetyki kryzysu środowiskowego*, rekonstruuje strategię opowiadania o katastrofie ekologicznej w oparciu o teorię hiperobektów Timothy'ego Mortona oraz o literackie egzemplifikacje *Extensy* i *Starości aksolotla* Jacka Dukaja. Wyróżnione zostają dwie odmienne ścieżki diegetyczne: mapowanie multiskalarne oraz środowiskowa enumeracja, które warunkują doświadczenie więcej-niż-ludzkich współzależności oraz planetarnej skali zachodzących zmian klimatycznych.

Rozdział czwarty, *Technologie. Zwrot ku przeszłości, zwrot ku asamblażom*, jak zapowiada tytuł, analizuje obecność nowych technologii w fikcjach nieantropocentrycznych oraz ich wpływ na przekraczanie ludzkiej perspektywy odbiorcy. Na przykładach literackich autorstwa Łukasza Zawady i Stanisława Lema ukazane zostają języki antropomorficzne i retrotopijne samoświadomych algorytmów. Finalnie wychodzę poza polską prozę i poddaję analizie specyficzne warunki wytwarzane w różnych mediach narracyjnych, umożliwiające proces stawania-się-innym, opisywany w filozofii Gilles'a Deleuze'a, oraz zaistnienie organizacji asamblażowej.

SŁOWA KLUCZOWE:

literatura najnowsza; humanistyka środowiskowa; ekonarratologia; nie-ludzkie; antropocen